

GÂNDIREA CRITICĂ ȘI JUDECĂȚILE DE VALOARE

MARIUS DOBRE

Critical Thinking and Value Judgments. In the following, we will present some clarifying aspects related to value judgments (with related concepts such as „priority”, „goal”, „means and ends”, „principles”, „evaluation”, „recommendation”), decision, the use of value judgments in argumentation (more precisely in moral argumentation), the justification of value judgments (with related concepts such as „standard”, „justification”, „prejudice”, „impartiality”, „conflict of interest”, „universal”, „relative”).

Keywords: value judgments, decision, moral argumentation, justification.

Unele dintre judecățile noastre trec în discursul cotidian hotărul subiectivității, chiar dacă e vorba de contexte logice. În viața de zi cu zi, suntem obligați să valorizăm anumite lucruri, persoane, acte, acțiuni etc. și să argumentăm alegerile noastre. De aceea, gândirea critică, în calitate de disciplină logică de evaluare a argumentării, este preocupată să dea seama de anumite semnificații terminologice și contexte argumentative, de a face unele recomandări, de a evidenția argumentele bune pe care le putem utiliza (și de a le respinge pe cele slabe), în vederea unor atitudini corecte într-un câmp cu nisipuri mișcătoare, cum am putea numi câmpul subiectivității umane. De asemenea, trebuie menționat și faptul că gândirea critică selectează, sistematizează și clarifică date despre judecățile de valoare preluate din logică, axiologie, etică sau psihologie, date evident oportune pentru coerența și forța discursului cotidian sau științific.

În cele ce urmează, vom prezenta câteva aspecte clarificatoare legate de judecățile de valoare (cu concepte conexe precum „prioritate”, „scop”, „relația mijloace-scopuri”, „principii”, „evaluare”, „recomandare”), de luarea deciziei, de folosirea judecăților de valoare în argumentare, mai precis în argumentarea morală, de justificarea judecăților de valoare (cu concepte conexe precum „standard”, „justificare”, „prejudecată”, „imparțialitate”, „conflict de interese”, „universal”, „relativ”).

JUDECĂȚILE DE VALOARE

Așa cum am spus încă de la început, în gândirea critică ni se atrage atenția că este dificil a discuta despre valori dată fiind încărcătura lor subiectivă. Totuși, pot fi creionate unele repere de folosire a judecăților de valoare în discursul cotidian.

Primul pas ar fi să stabilim o distincție între judecățile de valoare și judecățile „neutre” sau pur descriptive; să luăm următoarele două enunțuri¹:

Copacul din grădina noastră este foarte frumos, are cam 15 metri înălțime.
Maria este supărată pe George, deși nu ar trebui să fie.

În primul caz, prima parte a enunțului reprezintă o judecată de valoare, a doua parte este doar o descriere. În al doilea caz, prima parte este o descriere de situație, a doua este o judecată de valoare. Ce putem observa aici? Că „judecățile de valoare sunt despre relații între oameni și scopurile, dorințele lor sau despre ceea ce ei vor să realizeze sau să prezerve”². Judecata „Copacul este foarte frumos” ne indică faptul că persoana care a rostit-o „vrea să se bucure de copac și să-l prezerve”; persoana care a spus că Maria nu ar trebui să fie supărată are drept scop prezervarea bunelor relații între oameni³. Ultimul exemplu arată și faptul că judecățile de valoare au un conținut normativ-prescriptiv (ca și în judecata următoare: „X valorizează pacea, deoarece crede că oamenii *nu ar trebui* să se omoare în războaie”)⁴. Se mai poate spune ceva acum pentru o mai bună înțelegere a judecăților de valoare, anume că ele exprimă o relație între un lucru ce urmează a fi valorizat, o persoană care valorizează lucrul și valoarea însăși⁵.

S-a spus și că o judecată de valoare este „o concluzie despre valoarea unui obiect, experiență, idee sau acțiune în termenii nevoilor umane” extrasă din „premise de valoare” („value premises”), precum în următorul argument al unui student la medicină ce ar prefera să aibă mai mult timp pentru distracție decât pentru studiu⁶:

Programul de învățământ interferează cu viața mea socială.

Un program de învățământ care necesită mai multe ore de muncă de laborator decât media programelor interferează cu viața mea socială.

Deci, un program care necesită mai multe ore de laborator este rău pentru mine.

Mai departe, valorizarea a ceva ar trebui legată și de concepte precum „prioritate”, „scop”, „relația mijloace-scopuri”, „principii”, „evaluare”, „recomandare”⁷.

¹ Phil Washburn, *The Vocabulary of Critical Thinking*, New York, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 198.

² *Ibidem*, p. 199.

³ *Ibidem*, p. 199.

⁴ Galen A. Foresman, Peter S. Fosl, Jamie C. Watson, *The Critical Thinking Toolkit*, Wiley Blackwell, 2017, p. 237.

⁵ *Ibidem*, p. 238.

⁶ W. Edgar Moore, *Creative and Critical Thinking*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1967, pp. 133–134.

⁷ Vezi, în continuare, Phil Washburn, *op. cit.*, pp. 199–213.

A *valoriza* înseamnă „să vrei să posezi ceva, să-l experimentezi, să-l promovezi sau să-l sprijini; a aproba sau respecta ceva”, ca în exemplul „El valorizează intimitatea foarte mult”. Următorul text ilustrează și mai bine definiția de mai sus:

(...) Vechii greci *valorizau* persoana care etala agilitate fizică, judecată rațională și comportament virtuos. Romanii evidențiau în principal curajul, urmașii Islamului prețuiau sfântul soldat. Sub influența lui Confucius, populațiile chineze tradiționale valorizau persoana cu abilități în poezie, muzică, caligrafie, tir cu arcul și desen. Peste câteva secole, în particular în societățile occidentale, un alt ideal a devenit universal: cel al persoanei inteligente.

Așa cum rezultă parțial și din cele de mai sus, judecățile de valoare pot fi recunoscute cu ușurință după anumite cuvinte pe care le conțin: bine, rău, corect, greșit, trebuie, frumos, urât, minunat, excelent, meritoriu, josnic, superb, admirabil, atroce, deplorabil, dezirabil etc. Asemenea cuvinte exprimă sentimente negative sau pozitive ale cuiva sau, cum se spune în logică, am adăuga noi, însoțesc conotația pozitivă sau negativă a unui termen pe care cineva îl exprimă, deci nu sunt folosiți în descrieri obiective de situații.

Prioritatea se referă la lucruri pe care cineva le valorizează mai mult decât pe alte lucruri, ca în exemplul „Cariera este prioritatea ei, iar soțul ei înțelege acest lucru”. Folosit la plural, „priorități”, termenul ne indică faptul că există ierarhii, grade de valorizare a lucrurilor, faptelor, situațiilor din viața noastră; de exemplu, putem face o ierarhie între a alege o muncă ușoară la serviciu sau o muncă foarte bine plătită. Pentru o mai bună ilustrare, ni se oferă și următorul text:

Este tentant să ne imaginăm un plan general extrem de eficient pentru știință, în care *prioritățile* sunt ordonate rațional, însă diversitatea societăților moderne înseamnă că există un fundament insuficient pentru o asemenea politică.

Scopul este „ceva pe care cineva dorește să-l realizeze în viitor; țintă, obiectiv, final”, ca în exemplul „Scopul ei este să devină medic”. Uneori, scopurile ne pot pune în dificultate:

Media chineză are trei funcții: purtător de cuvânt pentru guvern și partid, suport pentru ea însăși pentru a câștiga bani și a da jurnaliștilor un mijloc pentru a influența societatea. Cele trei scopuri sunt ireconciliabile și dacă se merge prea mult într-una din cele trei direcții, rezultatul aduce neazuri.

De menționat că, spre deosebire de scop, valoarea pare a fi ceva mai general și în plus neorientată doar spre viitor; de exemplu, a absolvi facultatea este un scop, dar a valoriza toleranța este altceva, are loc și în legătură cu experiențele trecutului și este legată și de alte persoane, despre care gândesc că ar trebui să facă la fel.

Mijloace și scopuri. Mijloacele reprezintă „pașii pe care o persoană îi face pentru a-și atinge scopurile”; de exemplu: „Scopul lui Ion este să câștige bani, iar în acest sens învață cât mai multe despre computere”. Firește, termenul „mijloace” a ridicat întotdeauna probleme, iar următorul text este relevant în acest sens:

Procedurile și pedepsele Inchiziției apar crude și inumane minților moderne. În viziunea oamenilor bisericii medievale, totuși, scopul (eliminarea ereziei) justifică mijloacele.

De altfel, fiecare persoană valorizează mijloacele în felul ei, iar pentru unii mijloacele devin scopuri; de exemplu, pentru cineva munca poate fi doar un mijloc pentru a primi niște bani, dar pentru altcineva munca poate fi un scop, poate fi un bine în sine.

Principiul este „o regulă generală sau o realitate fundamentală care furnizează o bază pentru mai multe acțiuni, evenimente sau realități”; exemple: „Legea gravitației este unul dintre principiile fizicii”, „Nu sunt surprins că Roger și-a dat demisia. Loialitatea față de prieteni este un principiu sacru pentru el”.

A evalua înseamnă „a decide cât de valoros este un anumit lucru, a-l judeca”; exemple: „Mirela își duce bijuteriile la bijutier pentru a fi evaluate”, „Muzeul a chemat un expert recunoscut pentru a evalua pictura”. Diferența dintre a valoriza și a evalua constă în faptul că a evalua presupune a lua o decizie asupra valorii unui lucru și se poate decide că lucrul nu are valoare: de exemplu, poți evalua un scaun vechi, de colecție, care, fiind foarte deteriorat, este complet lipsit de valoare; în schimb, a valoriza un lucru înseamnă a-i acorda admirație și poate un preț inestimabil.

A recomanda înseamnă să „îndemni pe alții să valorizeze ceva, a sfătui pe alții să urmeze un scop, a aproba, a lăuda” ca în exemplele „Romanul lui Marin Preda este minunat; îl recomand”, „Ai temperatură mare; îți recomand cu tărie să te retragi la odihnă”. Recomandările se pot referi atât la mijloace, cât și la scopuri.

Și, cum cele mai multe judecăți de valoare sunt făcute în domeniul moralității, ni se oferă și câteva instrumente de abordare a valorilor morale, de a crește abilitatea de a valoriza⁸:

1. O bună înțelegere a celor mai importante teorii morale (ni se recomandă îndeosebi teoriile deontologice, unde moralitatea este înțeleasă drept îndeplinire a datoriilor indiferent de consecințe, și teoriile consecvențialiste, unde moralitatea este înțeleasă ca legată de cele mai dezirabile consecințe ale acțiunii umane)

2. Însușirea distincției dintre conținutul descriptiv și conținutul normativ al unei susțineri (am discutat mai sus)

3. O atenție crescută în privința sofismelor ce pot apărea în argumentarea morală (cele mai frecvente sunt eroarea subiectivistă, apelul nepotrivit la subiectivitate pentru a întemeia o concluzie, apelul la autoritatea necompetentă, adică apelul la o persoană care nu e competentă în domeniul în care este invocată).

⁸ Galen A. Foresman, Peter S. Fosl, Jamie C. Watson, *op. cit.*, pp. 241–242.

DECIZIA

Într-un sens larg, emitem judecăți de valoare ori de câte ori luăm o *decizie* de a face un lucru în loc de a face altul, de a acționa într-un fel și nu în altul⁹. Dar luarea unei decizii de către noi înșine sau evaluarea unei decizii luate de altcineva reclamă un mod adecvat, specific, de raționare¹⁰. Cele mai frecvente erori pe care le facem atunci când luăm o decizie sunt legate de aspecte precum: nu ne-am gândit la problemă suficient, alegem primul gând care ne vine în minte, nu ne-am gândit la posibile alternative, nu am avut suficiente informații, nu ne-am gândit la consecințele ulterioare ale deciziei noastre, am fost prea implicați emoțional; de aceea, e util să fim capabili să recunoaștem eventualele probleme în procesul luării deciziei¹¹. Următorul model ne poate ajuta în luarea unor decizii bune¹²:

– Să fie evident de ce decizia este necesară. Aici este indicat să identificăm un fundal sau niște obiective pe care le avem atunci când luăm o decizie. De exemplu, dacă luăm decizia să devenim vegetarieni, putem avea în fundal un set de rațiuni legate de mila față de animale sau de riscurile de sănătate asociate consumului de carne; dacă luăm decizia de a urma cursurile unei anumite universități, ar fi bine să ne gândim la obiectivele de studiu pe care ni le-am propus și dacă acestea coincid cu interesele noastre de educație.

– Să ne asigurăm că luăm în considerare alternative posibile de acțiune. Este nevoie de un răgaz de gândire atunci când luăm o decizie mai importantă pentru a cântări opțiunile pe care le avem și, uneori, nu este ușor să alegem între opțiuni. O statistică britanică arăta la un moment dat că 40% dintre căsătorii se destramă; care ar fi alternativele? – să rămânem singuri, să avem relații pe termen scurt sau lung (fără căsătorie), să nu avem relații; dar, de asemenea, nu știm dacă relațiile pe termen scurt sau lung nu se destramă de fapt mai repede decât căsătoriile. De aceea, trebuie evaluate cu mai mare atenție informațiile, cântărite consecințele unei eventuale decizii, astfel încât să reducem alternativele la minimum și să le găsim pe cele „rezonabile”.

– Să luăm în considerare consecințele posibile ale diferitelor alternative. Desfășurarea evenimentelor ulterioară deciziei are, de asemenea, o importanță deosebită pentru decizia de luat. De pildă, dacă luăm decizia de a urma cursurile unei anumite universități, fără a-i consulta programa de studiu, ne putem trezi că ne aflăm în fața unor cursuri neinteresante.

⁹ W. Edgar Moore, *op. cit.*, p. 132.

¹⁰ Alec Fisher, *Critical Thinking. An Introduction*, Cambridge University Press, 2001, p. 155.

¹¹ *Ibidem*, pp. 155–156.

¹² Pentru acest model, vezi Alec Fisher, *op. cit.*, pp. 156–163.

– Să luăm în considerare cât de probabile/improbabile și cât de dezirabile/indezirabile sunt posibilele consecințe. Evaluarea consecințelor este la fel de importantă în luarea deciziilor. Putem lua decizia, de exemplu, sub impactul publicității sau al dorinței de câștig rapid, de a juca la loterie; câștigul (consecința) este „înalt-dezirabil”, dar probabilitatea de a câștiga este foarte mică (1/14000000).

– Să luăm în considerare în mod corespunzător angajamentele morale. Decizia este bazată alteori pe unele considerente de ordin moral. De pildă, în decizia de a face un avort intervine cumpăna morală dintre dreptul la viață al fătului și dreptul femeii de a dispune liber de corpul ei și trebuie să optăm pentru una din aceste soluții.

– Să cântărim care alternativă este cea mai bună în lumina consecințelor. Odată ce am stabilit un set de opțiuni și le-am ierarhizat pe scara dezirabilității, e momentul să o alegem pe cea mai bună. Dacă avem o problemă de sunet cu pianul de acasă, de exemplu, avem trei variante: fie nu facem nimic, dar nu mai putem cânta la pian în mod corespunzător, fie cumpărăm altul, fie îl reparăm pe cel vechi; ultima variantă este cea mai bună dacă dorim să ne bucurăm de muzică și să economisim bani.

Acest model nu garantează că totul va decurge bine; uneori, ceea ce credeam a fi o bună decizie se arată a fi una proastă: decizia de a cumpăra o mașină bună, de la un producător de renume, poate fi uneori o decizie rea, mașina fiind una „ghinionistă”, cu imperfecțiuni majore de construcție (se întâmplă câteodată la modelele noi de mașini)¹³.

Buna decizie este perturbată, în opinia noastră, și de impactul major pe care îl joacă în viața noastră emotivitatea. Emoțiile sunt tratate greșit uneori drept surse bune de decizie în discursul cotidian, ca în exemplul „Trebuie să-ți urmezi inima”, „Intuiția mea este deseori dreaptă”; în plus, oamenii au trăiri diferite și reacționează diferit la emoțiile altora¹⁴. Unele emoțiile ghidate de rațiune pot fi folositoare uneori, dar, cel mai adesea, emoțiile au efecte negative în valorizare, în luarea deciziilor și în argumentarea cu judecăți de valoare etc. Există unele căi de a elimina efectele negative ale emoțiilor (ce pot submina gândirea critică)¹⁵:

1. Să comparăm chestiunea în cauză cu alte chestiuni similare, așa încât să ne dăm seama unde este afectată emoțional decizia sau argumentarea noastră.

2. Să recunoaștem potențialii factori psihologici de afectare a raționării din discurs. Folosirea limbajului „excesiv” (cu termeni precum „extrem de...”, „incredibil”, „total” etc. este neindicată, de pildă; este util, de asemenea, să comparăm opinia noastră cu altele folosite în același context).

¹³ Alec Fisher, *op. cit.*, pp. 165–166.

¹⁴ Galen A. Foresman, Peter S. Fosl, Jamie C. Watson, *op. cit.*, p. 231.

¹⁵ *Ibidem*, p. 235–236.

3. Să fim conștienți de erorile logice determinate de emoții. Apelul la emotivitate este o eroare logică răspândită (cu multiple variantele precum: apelul la milă, la vinovăție, la vanitate, la frică etc.).

JUDECĂȚILE DE VALOARE ÎN ARGUMENTARE

În așa-numita argumentare morală, apar, firește, enunțuri cu statut de judecăți de valoare. Iată, mai departe, cum sunt folosite în aceste argumente specifice. Cel mai simplu argument moral este un argument în care găsim enunțuri morale și non-morale (conform distincției de mai sus, dintre judecățile de valoare și judecățile neutre, descriptive); cel puțin un enunț cu rol de premisă este un enunț moral, iar concluzia este obligatoriu un enunț moral¹⁶:

Este greșit a acuza inutil durere unui copil
Bătaia cauzează inutil durere unui copil
Deci, bătaia este greșită

Aici, prima premisă este un enunț moral, a doua premisă este un enunț non-moral ce descrie natura unei acțiuni, iar concluzia este un enunț moral. Enunțurile morale conțin de obicei *recomandări* exprimate prin formule precum „trebuie să...” sau „ar fi bine să...” sau prin termeni precum „greșit”, „corect”, termeni care sunt *evaluativi* cu privire la ceva¹⁷. Acești indicatori nu garantează totdeauna că avem în față o argumentare morală, dar ei reprezintă niște indicii și ne fac să ne gândim la o posibilă argumentare morală (ultimii pot fi folosiți doar în sens pur logic, uneori, de pildă); să luăm următorul text¹⁸:

Italienii, care beau mult vin și consumă o dietă bogată în fructe, legume și ulei de măsline, au o incidență mai mică a bolilor de inimă decât britanicii. Prin urmare, guvernul britanic ar trebui să-și încurajeze cetățenii să își mărească consumul de vin, fructe, legume și ulei de măsline, astfel încât cetățenii săi să fie mai puțin expuși la atacuri de cord.

Conform autoarei care l-a propus, e necesar să ne gândim dacă textul este de natură pur practică sau are un conținut moral. Deși pentru mulți dintre noi este evident că el are un conținut moral, căci nu vedem de ce guvernul britanic ar încuraja în mod practic cetățenii să consume alimente benefice sănătății, ceva mai scumpe decât cele obișnuite, ni se atrage atenția că el ar putea fi interpretat totuși în

¹⁶ Lewis Vaughn, *The Power of Critical Thinking*, New York, Oxford, Oxford University Press, 2005, pp. 400–401.

¹⁷ Anne Thomson, *Critical Reasoning in Ethics. A Practical Introduction*, London, New York, Routledge, 1999, p. 10.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 11–12.

cele două feluri de care am vorbit mai sus; pentru a fi explicit că este un argument moral, ar fi trebuit să conțină în concluzie formula „obligație morală”: „Guvernul britanic are deci obligația morală să-și încurajeze cetățenii să își mărească consumul de vin, fructe, legume și ulei de măsline, astfel încât cetățenii săi să fie mai puțin expuși la atacuri de cord”.

Pe acest teren al moralității, însă, putem face observația că disputa este deseori prezentă (este, de pildă, cazul cunoscutelor dileme morale), iar unele premise sau concluzii sunt discutabile; de pildă, în argumentul

Este natural pentru femei să aibă copii.

Tot ceea ce este natural este moral, iar tot ceea ce este împotriva naturii este imoral.

Deci, femeile ar trebui să aibă copii, iar acelea care încearcă să nu facă copii sunt imorale.

deși formal-corect, premisele și concluzia sunt discutabile chiar din punct de vedere moral, din cauza folosirii termenului „natural” în mod impropriu, în dezacord cu obiceiurile culturii noastre¹⁹. Să mai luăm un exemplu²⁰:

Pentru o victimă a violului, prezentarea în instanță este o experiență traumatizantă. Dacă inculpatul pledează vinovat într-un caz de viol, victima nu trebuie să se prezinte în instanță. Deci, în astfel de cazuri, sentințele ar trebui să fie mai ușoare pentru cei care pledează vinovat decât pentru cei care pledează nevinovat.

În acest caz, deși premisele sunt adevărate, ele nu oferă suficient suport pentru concluzie, întrucât consecințele practice ale acceptării concluziei ar fi catastrofale pentru victimele traumatizate, iar vinovații ar putea scăpa cu pedepse mai ușoare.

JUSTIFICAREA JUDECĂȚILOR DE VALOARE

Judecățile de valoare pot intra în conflict, așa cum am semnalat în treacăt mai sus. De aceea, unele dintre astfel de judecăți trebuie justificate.

De obicei, judecățile noastre pot fi justificate după anumite criterii minimale; iată un asemenea criteriu minimal de justificare: Este justificat să credem p , dacă și numai dacă pentru orice susținere, p , avem dovezi că p este adevărată și nu avem dovezi egale sau mai puternice în favoarea lui $non-p$, atunci este permis a crede în p ²¹. Justificarea ne permite să distingem între „credințe responsabile” și „credințe irresponsible”; de pildă, atunci când vrem să traversăm strada, nu decidem pe baza

¹⁹ Brooke Noel Moore, Richard Parker, *Critical Thinking*, New York, McGraw-Hill, 2001, p. 454.

²⁰ Anne Thomson, *op. cit.*, pp. 34–35.

²¹ Galen A. Foresman, Peter S. Fosl, Jamie C. Watson, *op. cit.*, p. 245.

credințelor în horoscop sau pe baza speranței că traficul e degajat (credințe irresponsabile), ci pe baza credinței că e bine să ne uităm în stânga și în dreapta pentru a vedea dacă trec mașini pe stradă (credință responsabilă)²².

În cazul judecăților de valoare, justificarea înseamnă „a explica relația care există între judecățile noastre de valoare și unele standarde, adică unele judecăți de valoare mai generale despre bine și rău, corect și greșit”²³. Să luăm următoarele două judecăți de valoare aflate în conflict:

Cred că ar trebui să avem pedeapsa capitală în calitate de ultimă resursă.
Cum poți să spui așa ceva? E barbar, necivilizat! Viața în închisoare este oricum destul!

Pentru prima judecată, putem căuta justificare în ideea că pedeapsa capitală sperie și împiedică criminalii să mai comită crime, reducându-se numărul crimelor, pentru a doua, în ideea că uciderea unei persoane este greșită.

De aici, mai observăm ceva: judecățile de valoare sunt similare opiniilor, e dificil a se stabili care fapte sau principii pot justifica judecățile de valoare, întrucât oamenii au principii diferite, se raportează la standarde diferite. De aceea, clarificarea unei alte serii de concepte (precum „standard”, „justificare”, „prejudecată”, „imparțialitate”, „conflict de interese”, „universal”, „relativ”) este cât se poate de utilă pentru tabloul justificării judecăților de valoare.

Standardul este „un ghid sau o măsură folosită de o persoană pentru a evalua ceva”. De exemplu, pentru judecata „X dovedește mult entuziasm în jocul de baschet, dar după standardul marcării unui anumit număr de puncte într-un meci, el nu este un bun jucător de baschet” este căutat un exemplu de excelență în baschet; Michael Jordan poate fi considerat un exemplu de excelență în baschet, iar X se poate evalua în funcție de cât de aproape este de performanța lui Jordan, prin simplă comparație.

A justifica (justificare) înseamnă „a explica de ce unele acțiuni sau credințe sunt corecte sau potrivite, valoroase”. Exemplu: „X crede că își poate justifica credința găsimd alte persoane care sunt de acord cu el”. Justificarea unei acțiuni poate fi și greșită: există situații când cineva oferă o justificare pentru o acțiune, fără a fi o bună justificare pentru acea acțiune (de exemplu, atunci când un cuceritor justifică ocuparea unor teritorii și luarea în sclavie explicând că era necesar ca sufletele oamenilor colonizați trebuiau salvate prin creștinare).

Prejudecata este „o valoare sau o preferință pe care o are o persoană și care o împiedică să vadă o situație cu acuratețe; o prejudecată face ca o persoană să evalueze lucrurile (să le aprecieze sau să le condamne) fără a lua în considerare toate informațiile relevante”. Exemplu: „X este un fan entuziast al echipei Rapid, deci nu poate fi un bun arbitru la un meci al acestei echipe, poate avea prejudecăți”.

²² *Ibidem*, p. 247.

²³ Vezi, mai departe, Phil Washburn, *op. cit.*, pp. 219–234.

Imparțialitatea. Nu este permis ca „valorile sau preferințele cuiva să influențeze percepțiile altcuiva”. De exemplu, un avocat are drept sarcină să-și apere clientul cu aproape orice preț și să construiască un caz solid, dar judecătorul trebuie să fie imparțial, neinfluențat de factori subiectivi.

Conflictul de interese se referă la „o situație în care o persoană are responsabilitatea de a face ceva, dar acea persoană are unele interese, preferințe care interferează cu responsabilitatea de a face lucrurile corect”. Luând din nou exemplul judecătorului, el se află în conflict de interese atunci când judecă într-un proces unde acuzatul este o rudă de-a lui.

Universal. Termenul se referă la valori sau chiar credințe ce se aplică pretutindeni. Astfel, judecățile de valoare care se sprijină pe asemenea entități au un statut privilegiat. Exemple: „Teama de boală este universală”, „Drepturile omului sunt universale”, „Adevărurile fizicii transcend rasa, genul, naționalitatea”.

Relativ. Termenul se referă la lucruri care sunt în legătură cu alte lucruri. În contextul de față, un termen relativ este unul a cărui semnificație este dependentă de anumite standarde; cele din urmă pot avea semnificații diferite de la persoană la persoană, ca în exemplele următoare: „înalt”, „bogat”, „bătrân”, „generos”, „admirabil”, „virtuos”, „bun” (în logică, toți acești termeni sunt desemnați ca fiind termeni vagi, termenii relativi redând relații între două sau mai multe obiecte precum „sinonim”, „tată”, „însoțitor” – n.n.). Luând termenul „înalt”, construim următorul exemplu: „Nu se poate spune că X este înalt, deoarece «înalt» este un termen relativ. Comparat cu Y, X este înalt, dar comparat cu Z, nu este înalt”. Tot în acest context, este de amintit concepția despre relativitatea valorilor morale, valori ce depind de standardele fiecărei societăți în parte; conform acestei concepții controversate, relativiste, opusă concepției universaliste, ceea ce moral într-o societate poate fi imoral într-o altă societate.